

OUDALKMAAR

2023 JAARGANG 47 | NUMMER 3

EEN MAROKKAANSE
GEMEENSCHAP

JUGENDSTIL-
ARCHITECTUUR

MULTATULI
IN ALKMAAR

59	Herkomst en toekomst van een Marokkaanse gemeenschap	<i>Joke Bol</i>
65	Multatuli in Alkmaar	<i>Bertus Bakker</i>
68	Alkmaarder over historie: Jan-Jaap van Peperstraten	<i>Lisa Oskamp</i>
70	Jugendstilarchitectuur in Alkmaar	<i>Arno Weltens</i>
74	Nieuwe vrijheidsbeelden	<i>Hélène Webers</i>
76	De Vier Heemskinderen in Alkmaar	<i>Mart Hagenbeek</i>
78	Rolwagen, de Alkmaarse Leeghwater	<i>Feyko Alkema</i>
84	Verenigingsnieuws	

REDACTIE Bertus Bakker, Lisa Oskamp, Gery Baars
en Jolanda Jansen

OPMAAK SanMarcoos, Alkmaar.

DRUK Krijgsman Drukwerk, Alkmaar.

OMSLAG VOOR: De Nieuwlandersingel, foto Els Hansen.
 ACHTER: De Kapelkerk gezien van het Verdrunkenoord met toegangshek en naastliggende winkelpanden met uithangborden. Rechts een man met een juk en twee emmers.
 P. van Looy, tekening, 1889. Naar een tekening uit 1729 van Cornelis Pronk. Collectie Regionaal Archief Alkmaar.

De vier V's in het verleden, het heden en de toekomst – Vrijheid, Verbondenheid, Verdraagzaamheid en Verscheidenheid – stonden centraal in dit jubileumjaar van 450 jaar Alkmaars Ontzet. Ook in een jaar dat geteisterd werd door natuurrampen en oorlogen blijven we aandacht vragen voor hoe het verleden doorwerkt in het heden en wat we meenemen naar de toekomst. Deze keer aandacht voor het boek van Joke Bol over de Marokkaanse immigranten die meer dan vijftig jaar geleden in Alkmaar kwamen wonen, en hoe het hun kinderen en kleinkinderen vergaat.

Hoe beter je om je heen kijkt, hoe meer je de geschiedenis van Alkmaar ontdekt. Dit keer aandacht voor de jugendstilarchitectuur en voor een wel heel bijzondere gevelsteen.

En tot slot leest u in het Verenigingsnieuws over het eindejaarscadeau, de reparatie van *Vox Populi* en de bouwplannen in Alkmaar. Noteert u alvast de ledenvergadering op 16 april 2024.

Veel leesplezier!

Carol Korringa, voorzitter

Joke Bol

Als een zuurkoolfabriek in Noord-Scharwoude in het najaar van 1966 kampt met een nijpend personeelsgebrek voor de seizoenoogst, stuurt eigenaar Peter Verburg één van zijn medewerkers naar het Belgische Limburg, waar op dat moment veel jonge Marokkanen in de mijnen werken. Het werk is zwaar en veel arbeiders willen het maar wat graag inruilen voor werk boven de grond. Zo komt het dat de eerste Marokkaanse gastarbeiders zich in Alkmaar vestigen. Tijdelijk, want na een paar jaar zullen ze weer vertrekken, zo is de verwachting. Maar het loopt anders. De gezinnen komen naar Nederland en de gemeenschap groeit uit tot zo'n tweeduizend Marokkaanse Alkmaarders.

Hoe gaat het nu met deze groep, ruim vijftig jaar na de komst van de eerste migranten?

Mohamed Ait Haddou, een van de eerste gastarbeiders samen met een Nederlandse collega in de zuurkoolfabriek van Peter Verburg. Fotografie onbekend.

DE EERSTE MAROKKANEN, KETTINGMIGRATIE

De meeste Marokkaanse Alkmaarders hebben hun wortels in het zuiden van Marokko, de Atlas. Dit is opmerkelijk, want landelijk gezien komen verreweg de meeste arbeidsmigranten uit de Rif, het noorden. De verklaring is kettingmigratie: migranten trekken naar een plaats waar eerder al een broer, neef of dorpsgenoot is neergestreken. Die zal kunnen helpen bij het vinden van werk en huisvesting. Dat zou dus betekenen dat de eerste Marokkanen die naar Noord-Scharwoude zijn gehaald, uit het zuiden van Marokko komen. En dat blijkt te kloppen.

Zuid-Marokko, in de dalen van het woestijnachtig berglandschap liggen de oases waarlangs de dorpen en steden zijn gevestigd. In de oases de tuinen van de bewoners. Foto Gerrit van Ommering.

Ze zijn in Marokko geronseld voor de mijnen in Frankrijk of België, reizen op zoek naar beter werk door via Zuid-Limburg en een deel komt uiteindelijk in Alkmaar terecht

Eén van die eerste migranten is Hammid B.L. Ourhris; van hem weten we meer dankzij zijn zoon Mohamed. Hammid Ourhris is geboren in Ouarzazate, Zuid-Marokko, waar hij in 1964 wordt gerekruteerd door Félix Mora voor werk in de Franse mijnen. Mora hield er onorthodoxe selectiemethoden op na. Zo gaat het verhaal dat hij soms tot wel duizend jonge mannen in het dorp liet verzamelen en ze een dag lang in de hete zon liet staan. Als je dat volhield was je ook wel bestand tegen het werken in de mijnen, was de gedachte. Ourhris blijft in de Franse mijnen werken tot hij in 1966 werk vindt bij Peter Verburg en van 8 december 1966 tot 1 september 1971 in het pension van de fabriek woont. Uit de woonkaarten van dit pension blijkt dat niet alleen Hammid Ourhris, maar bijna alle gastarbeiders van het eerste uur afkomstig zijn uit de regio Ouarzazate. Maar liefst 110 van de ongeveer 140 bewoners kunnen op grond van hun familienaam naar deze streek worden herleid. Ook de bewoners van het grootste Marokkaanse pension in Alkmaar aan de Stuartstraat, waar vanaf 1968 gastarbeiders staan ingeschreven, zijn nagenoeg allemaal afkomstig uit het zuidelijk deel van Marokko.

WERKEN

De route van de arbeidsmigranten vertoont steeds hetzelfde patroon. Ze zijn in Marokko geronseld voor de mijnen in Frankrijk of België, reizen op zoek naar beter werk door via Zuid-Limburg en een deel komt uiteindelijk in Alkmaar terecht. Werk is geen probleem, legaal of illegaal, niemand die er moeilijk over doet. In het zomer-

seizoen kunnen de conservenfabrieken in Noord- en Zuid-Scharwoude of de Smiths Chipsfabriek in Broek op Langedijk altijd wel mensen gebruiken. Ook de melkfabrieken in Heiloo en in Beverwijk, een cacaoabriek in Zaandam en de kaasfabrieken in Alkmaar zijn bedrijven waar nieuwkomers gemakkelijk werk kunnen vinden. De arbeidsrelatie duurt meestal niet lang, soms omdat elders beter werk te krijgen is, soms ook omdat de werkgever genoeg heeft van zijn werknemer, bijvoorbeeld omdat deze te lang op vakantie blijft in Marokko. Deze banencarrousel van snel op elkaar volgende korte arbeidscontracten eindigt abrupt als in de jaren tachtig de crisis uitbreekt en de arbeidsmarkt verslechtert. Leven van baan naar baan wordt riskant en velen blijven liever zitten waar ze zitten. Vooral als het een goede werkgever betreft, is dat het begin van een langdurige arbeidsrelatie.

EEN EIGEN MOSKEE

Weg van huis en haard is de eenzaamheid onder de gastarbeiders groot en gaandeweg groeit het verlangen naar een eigen ontmoetingsruimte waar ook kan worden gebeden. Die ruimte vinden ze in een zaaltje van de Stichting Peregrinus aan Geestersingel 1, dat ze moeten delen met de Turkse gemeenschap: rechts de Turken en links de Marokkanen, gescheiden door een gordijn. Maar ze kunnen er niet altijd terecht en ze gaan op zoek naar een eigen plek. Die vinden ze met steun van de gemeente aan de Spanjaardstraat en de eerste Marokkaanse moskee in Alkmaar is een feit: de Bilal moskee. Het aantal Marokkanen in Alkmaar neemt toe en men moet op zoek naar een groter pand. Het oude schoolgebouw aan de Montalbaen is een geschikte ruimte en in 1998 kunnen ze het kopen van de gemeente. In 2023 is op deze plaats een splinternieuwe moskee gebouwd.

Hammid Ourhris met zes van zijn zonen. Foto uit collectie familie Ourhris.

Ihoussaine in gesprek in de winkel van de oude moskee. Foto Jan Meurs.

VAN PENSION NAAR OVERDIE

De eerste gastarbeiders in de regio Alkmaar worden ondergebracht in de kantine van de zuurkoolfabriek van Peter Verburg. Al gauw volgen meer pensions, aan de Bierkade 15, Nieuwe Sloot 19 en vooral de Stuartstraat nummers 5, 6, 7 en 10, het pension van Jaap Moras waar vanaf 1968 honderden gastarbeiders langer of korter verblijven. Maar de omstandigheden zijn er niet best en als na diverse calamiteiten in de overvolle pensions het protest tegen de mensonwaardige huisvesting toeneemt, kan de gemeente niet anders doen dan de pensions sluiten. Het is de tijd dat de gezinshereniging op gang komt en de gemeente komt met een plan om de Marokkaanse gezinnen te huisvesten in de wijken Overdie en Hoefplan. Daar komen juist veel woningen vrij, omdat veel oude bewoners naar de nieuwbouw in Alkmaar Noord verhuizen. Nog steeds is Overdie de wijk met de grootste Marokkaanse gemeenschap.

GEZINSHERENIGING

In de ruim vijftig jaar tijd dat de Marokkaanse gemeenschap in Nederland woont, heeft ze een duizelingwekkende ontwikkeling doorgemaakt, van ongeschoolde arbeiders tot een goedgeschoolde generatie die op alle

niveaus participeert in de samenleving. Het succes kwam er niet vanzelf. Indrukwekkend zijn de verhalen van hen die in de jaren tachtig als kind naar Nederland kwamen en opgroeiden in grote gezinnen in veel te kleine woningen.

Neem Elhoussaine Essabir. Hij is de imam van de Bilal moskee, maar voor het zover was heeft hij een lange weg moeten afleggen. Elhoussaine wordt in 1974 geboren in Ifri, een woestijndorpje ten zuidoosten van Marrakesh. Tot zijn twaalfde kent hij zijn vader als de man die zo heerlijk ruikt en jaarlijks op bezoek komt in mooie kleren met een auto vol spullen uit Nederland. Maar dan breekt er tuberculose uit in het dorp en in datzelfde jaar sterft Elhoussaine's tweejarig zusje. Had ze tuberculose? Het is voor vader reden om het gezin naar Nederland te halen. Ze gaan wonen aan de Aert de Gelderlaan in Alkmaar waar Elhoussaine al snel vrienden vindt in de buurt. Maar voor vader is de komst van het gezin niet gemakkelijk. Hij is zijn vrijheid kwijt en er zijn grote geldzorgen. Het gezin kost in Nederland heel veel en ook de achtergebleven familie in Marokko verwacht geld. Het leidt tot spanningen tussen vader en moeder, zo erg dat vader het gezin wil terugsturen, maar moeder weigert. Door de spanningen ontvluchten de kinderen zoveel als mogelijk het huis. 'Ik had in die tijd twee levens, thuis en op straat. Thuis was niet veel te doen, maar op straat des te meer. In de straatcultuur ben je stoer als je geld hebt. Waar het geld vandaan komt, maakt niet uit, en je wilt niet onderdoen voor anderen. Jongens met gouden kettingen en dure auto's kregen de mooiste meisjes.' Toch weet Elhoussaine dat dit niet het leven is dat hij wil. Hij stopt

met roken en gokken en wordt praktiserend moslim. Na vallen en opstaan lukt het hem zijn studie weer op te vatten en nu werkt hij al weer jaren als imam in Alkmaar waar hij zijn eigen ervaringen van de straat goed kan gebruiken om jongeren te helpen. Zaid heeft het beter getroffen. Als 17-jarige wordt een droom werkelijkheid, het gezin mag naar Nederland, naar vader. 'Hij wachtte ons op in de Spoorstraat 57 in Alkmaar, ons nieuwe huis. Het was winter en wat was het koud! Ik ging werken bij mijn vader in de fabriek, maar omdat ik nog geen 18 jaar was, moest ik een dag per week naar school. Ik was nog nooit naar school geweest en snapte er niets van, het ging het ene oor in en het andere uit. Maar gelukkig was Trudie er, een vrouw die me geweldig heeft geholpen. Ze leerde me de letters van het alfabet en langzamerhand kon ik de woorden lezen. Twee jaar lang heb ik in Huiswaard op school gezeten. Op het werk oefende ik met praten en 's avonds keek ik naar het nieuws op de televisie om zoveel mogelijk Nederlands te leren.' Na een paar jaar krijgt hij een contract bij Hoogovens en mag hij de bedrijfsopleiding volgen en nu, dertig jaar later, werkt hij nog steeds bij wat nu Tata heet. 'Ook mijn broers en zussen zijn goed terechtgekomen en dat is zeker ook te danken aan de liberale instelling van vader. Hij accepteerde het als wij andere keuzes maakten, bijvoorbeeld bij het kiezen van een huwelijkspartner of een opleiding. En hij stak veel energie in een goede schoolopleiding voor ons, dat vond hij ook voor zijn dochters heel belangrijk. Ik werkte hard, wilde mee kunnen doen en iets betekenen voor de samenleving, en dat is me gelukt.'

IDENTITEIT

Vochten de kinderen van de gastarbeiders vooral voor een beter bestaan, hun kinderen die in Nederland zijn geboren en opgegroeid, zijn vooral bezig met de vraag wie ze zijn: ben ik Nederlander of misschien toch meer Marokkaan? Myriam kan dit goed verwoorden. Ze is de oudste van vier kinderen en groeit op in de wijk Kooimeer. De ouders kiezen zoveel mogelijk voor een Nederlands/Marokkaanse opvoeding. Moeder is westers gekleed, de kinderen gaan naar een witte school en de Nederlandse feesten worden uitbundig gevierd. 'Ik heb me in die jaren nooit uitgesloten gevoeld, en het sinterklaasfeest was geweldig. Toen ik vier jaar was, ging ik naar de Koranschool en dat deed ik tot ik 14 was, elke zaterdag, het hoorde erbij.' Ze balanceert tussen beide culturen en dat roept op een dag onvermijdelijk de vraag op of ze nu Nederlandse is of toch op de eerste plaats Marokkaanse. Ze weet het niet en verdiept zich in de islam en dat begint eigenlijk al op de basisschool. 'Vanaf m'n twaalfde draag ik een hoofddoek. Het ging spontaan, in de klas zeiden we tegen elkaar: 'Zullen we morgen een hoofddoek dragen?' en zo is het begonnen. Mijn ouders waren er niet blij mee, we hebben er veel ruzie over gehad. Ze waren bezorgd, bang dat ik als moslima zou worden lastiggevalen en daar hebben ze ook wel gelijk in.' Toch ziet Myriam niet alleen de moeilijkheden die ze ondervindt door haar multiculturele achtergrond, ze voelt zich er ook door verrijkt en doet er haar voordeel mee. 'Prettig aan Marokkanen vind ik hun gastvrijheid. Het goede van Nederlanders is dat ze altijd een doel voor ogen hebben en tot het uiterste gaan om dat te bereiken. Dat heb ik ook: ik wil iets bereiken en daar doe ik alles voor.'

EEN NIEUWE MOSKEE

De nieuwe moskee aan de Montalbaen markeert een nieuwe fase in de Marokkaanse gemeenschap. Voor de grondleggers, de tachtigers van nu, blijft de moskee vooral een plek om elkaar te ontmoeten en dat moet zo blijven. Maar jongeren verwachten meer van de moskee. Ze volgen hun ouders niet zomaar in hun geloof en willen antwoorden op de verschillende boodschappen die ze meekrijgen van thuis, op straat en via internet. 'De een zegt dit, de ander dat, maar wat wil ik nu zelf?' In de nieuwe moskee zijn extra ruimten voor jongeren waar ze hun eigen activiteiten kunnen organiseren. Jongeren struinen het internet af voor interessante sprekers, lezen boeken en nemen deel aan discussies. Niet geheel zonder risico, want de grens tussen de tolerante Marok-

Interieur van de Bilal moskee in de jaren tachtig. Foto Berend Ulrich, Collectie Regionaal Archief Alkmaar.

Hoek Geesterweg-Geestersingel. In het witte gebouw was de Peregrinustichting gevestigd. De bovenste verdieping werd door de Turkse gemeenschap als gebedsruimte gebruikt. Later mocht ook de Marokkaanse gemeenschap de ruimte gebruiken. Rond 1990 is het gebouw gesloopt. Foto Berend Ulrich, Collectie Regionaal Archief Alkmaar.

De nieuwe moskee
aan de Montalbaen.
Foto Jan Meurs.

kaanse islam en het onverdraagzame salafisme is soms flinterdun. Het kan eraan bijdragen dat jongeren afstand nemen van de democratische beginselen van de samenleving. Hier legt het bestuur dan ook een grens. 'We willen geen predikers die meningen verkondigen die haaks staan op de normen en waarden van de samenleving.' De kernwaarden van de islam: respect, gelijkheid en zorg voor elkaar, zijn niet uniek maar gelden voor elke religie of levensovertuiging en dat maakt het mogelijk voor verschillende culturen om samen te leven. Vreedzaam samenleven in en met de Alkmaarse gemeenschap, dat is waar de moskee voor staat.

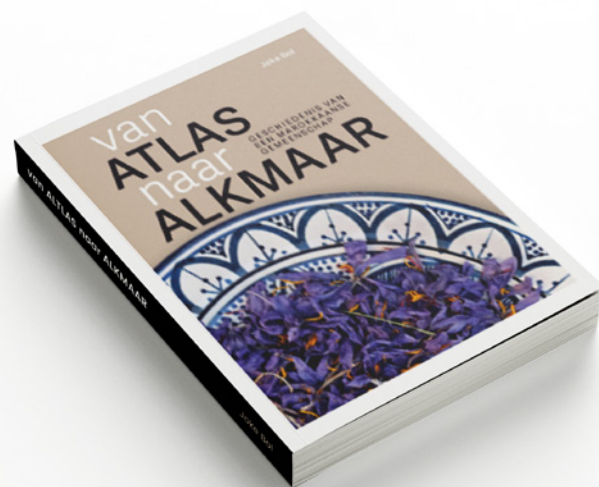
DE TOEKOMST

De gastarbeiders van toen zijn trots op wat hun kinderen in Nederland hebben weten te bereiken. Dit is waarvoor zij destijds huis en haard hebben verlaten, hun droom is uitgekomen. Maar de keerzijde is dat ze de kinderen dikwijls van zich hebben zien vervreemden. De taal en cultuur die eeuwenlang onveranderlijk leek en van generatie op generatie werd overgedragen, blijkt in enkele decennia te kunnen verdwijnen. De verschillen tussen Marokkaanse en autochtone jongeren daarentegen worden steeds kleiner. Mannen én vrouwen zijn ook in Marokkaanse relaties steeds vaker goedgeschoold, beiden werken dikwijls buitenshuis en ook de zorg voor de kinderen wordt gedeeld. De strikte taakverdeling binnenshuis verdwijnt en er is aanzienlijk meer gelijkwaardigheid tussen mannen en vrouwen dan hun ouders en grootouders gewend zijn.

Maar er is één belangrijk verschil dat eerder lijkt toe te nemen dan te verminderen en dat is de plaats die de

religie in het leven van jonge Marokkaanse Nederlanders inneemt. Door de ervaring altijd 1-0 achter te staan bij hun Nederlandse leeftijdgenoten en zich tegelijkertijd ook geen Marokkaan meer te voelen, zijn jongeren op zoek naar hun identiteit, en die vinden ze in de islam. De gevolgen zijn zichtbaar in hun kleding: de hoofddoek is de uitdrukking geworden van een hernieuwd zelfbewustzijn. Mede door het sterke geloof en de sterk levende wens om te trouwen met een geloofsgenoot zal de islamitische gemeenschap een eigen groep blijven binnen de Nederlandse samenleving. Wat niet wil zeggen dat de moslimgemeenschap zelf een homogene gemeenschap is, want net als in de christelijke traditie kent ook de islam veel stromingen, van streng orthodox tot liberaal.

Dit artikel is gebaseerd op het boek van Joke Bol, Van Atlas naar Alkmaar, geschiedenis van een Marokkaanse gemeenschap dat onlangs is verschenen bij Stichting Uitgeverij Noord-Holland.

Portret van Multatuli door Studio Wegner & Mottu, 1875. Multatulimuseum.

In 1877 verscheen Multatuli's zevende en laatste bundel van zijn *Ideeën*. Daarmee kwam feitelijk een eind aan zijn actieve schrijversloopbaan. Na een turbulent leven waarin hij de ene aan de andere controverse had geregen voelde hij zich persona non grata in ons land en had hij zich met zijn tweede echtgenote Mimi Hamminck Schepel (1839-1930) in Wiesbaden gevestigd. Zijn faam was toen binnen onze grenzen al ruimschoots gevestigd. Maar hij mocht dan een roemrucht literator zijn, aan zijn publicaties hield hij toch te weinig geld over. Zijn belangrijkste inkomstenbron in de jaren 1878-1880 vormden dan ook zijn lezingentournees. Niet dat hij in die optredens nu zo'n zin had, maar hij had het geld domweg hard nodig aangezien hij door zijn chaotische leefwijze chronisch in geldnood verkeerde. In het najaar van 1877 schreef hij aan

MULTATULI IN ALKMAAR

Bertus Bakker

De canon van de Nederlandse literatuur wordt al sinds zijn ontstaan in 2002 aangevoerd door Eduard Douwes Dekker, beter bekend als Multatuli (1820-1887). Wie kent immers niet zijn *Max Havelaar* of *Woutertje Pieterse*? Ook in Alkmaar liggen zijn voetstappen.

Jacob Haspels, een goede vriend en tevens directeur van een Rotterdams toneelgezelschap:

*Men valt me op 't lyf met 'n oude schuld, en ik heb in haast wel f200 nodig. Ziet ge kans die by elkaar te krygen? Ik zal er dan in godsnaam voor komen lezen, voordragen, hoe heet het!'*¹

Haspels had twee jaar eerder al een lezingencyclus voor Multatuli georganiseerd en ging meteen aan de slag. Zo kwam het dat de schrijver in het voorjaar van 1878 een cyclus van 26 voordrachten afwerkte en in elk van beide volgende jaren maar liefst 37 maal ten tonele verscheen, waaronder ook eenmaal in Alkmaar.

Schouwburg Harmonie op de hoek van de Gedempte Nieuwesloot en de Lombardsteeg. Foto ca. 1920. Collectie Regionaal Archief Alkmaar.

Op woensdag 2 april 1879 trad Multatuli hier op in de zaal van Schouwburg Harmonie. Zaaleigenaar Antonius Lambertus Switzar kon er dan ook vanuit gaan dat een talrijk publiek het omstreden fenomeen wel eens in levenden lijve zou willen aanschouwen. Hij werd niet teleurgesteld, want maar liefst zo'n 350 mensen kwamen op de voordracht af. Alkmaar was Multatuli niet onbekend aangezien zijn tante, Antje van de Velde – Douwes Dekker (1792-1863), een zus van zijn vader en sinds 1826 weduwe, op de hoek van de Koningsweg en de Doelestraat had gewoond. Multatuli heeft haar daar regelmatig met een bezoek vereerd.

De komst van de 59-jarige schrijver werd uiteraard in de kranten aangekondigd. Zo was naast de hiernaast afgebeelde advertentie in de *Alkmaarsche Courant* van 30 maart te lezen:

Zoowel in deze stad als in den omtrek zullen er zeker velen zijn, die deze gelegenheid aangrijpen om den man, van of over wien zij zoo vaak iets gelezen of gehoord hebben, van aangezicht tot aangezicht te zien en hem persoonlijk, zijne denkbeelden te hooren verkondigen. Ook zij, die deze denkbeelden niet deelen en hunne verspreiding afkeuren, zullen er prijs op stellen hem te leeren kennen, die, met groote talenten begaafd, tot onze "mannen van beteekenis" behoort en op het jonge geslacht invloed uitoefent.

Het was niet zo dat Multatuli in elke plaats dezelfde voordracht hield. Integendeel, zijn lezingen bestreken

Annonce in de Alkmaarsche Courant van 30 maart 1879. Normaal gesproken bedroeg de entree voor de voordrachten f1, - in de voorverkoop en f1,50 aan de zaal. In een aantal gevallen - vooral in kleine plaatsen, waarvan het niet zeker was of er voldoende belangstelling bestond - nam Multatuli een spreekbeurt aan voor een vaste som van bijvoorbeeld honderd gulden. Welke afspraak hij in Alkmaar maakte is niet bekend.

een breed scala aan onderwerpen. Zo sprak hij in Hoorn over de Philantropie, in Alkmaar over de vraag Wat is waarheid? en twee dagen later in Krommenie ging het over de Bergrede. Kenmerkend voor zijn lezingen was dat hij vooral het tegendeel van het onderwerp tegen het licht hield. Zo besprak hij in Hoorn zes soorten van valse filantropie en onderhield hij zijn Alkmaarse publiek in

zijn twee uren durende lezing over de vele onwaarheden die hij om zich heen zag, zoals in de opvoeding van kinderen, in spreekwoorden, bij dichters en historici en niet het minst in de bijbel.

Van Multatuli's lezing in Alkmaar zijn diens aantekeningen bewaard gebleven. Het gaat om een aan beide zijden beschreven strook papier van 30 bij 10 cm met hierop een lijst van steekwoorden en zinsneden. Doorgaans maakte hij overigens tamelijk losjes gebruik van zo'n lijstje.

Wat vooral 'n goeden indruk maakt, is m'n improviseeren. Ik maak 'n schetsje waarop maar enkele woorden als leidraad staan. Maar gewoonlyk heb ik 't niet nodig, en meestal wyk ik tot m'n eigen surprise af.²

Zijn causerie kreeg aan het slot nog een lokaal tintje, toen hij zijn gehoor voorhield dat de historie van Alkmaars Ontzet wat al te zeer door calvinistische bril was beschreven.

Het laat zich raden dat zijn lezing en met name zijn uitspreken over vermeende bijbelse onwaarheden gemengde reacties opriep. De nasleep met tal van ingezonden brieven in de lokale kranten was echter wel opmerkelijk. Voor- en tegenstanders van de vrijdenker en godloochenaar kruisten de degens in de media. Het verst in zijn afkeuring ging de *Nieuwe Noord-Hollander* dat de wens uitsprak 'dat God moge geven, dat M. hier nooit moge wederkeeren'. Daartegenover stonden briefschrijvers die zich juist aan zijn stellingen hadden gelaafd. Of Multatuli iets van deze pennenstrijd heeft meegekregen is niet bekend. Hij was wel het een en ander gewend en zal er niet van wakker hebben gelegen.

De opbrengst van zijn tweede lezingentournee viel uiteindelijk tegen. De cyclus in 1880 zou Multatuli meer opleveren. Ook voelde hij zich toen meer ontspannen

dan in de voorgaande twee jaren. In een brief van 23 februari 1880 schreef hij zijn vrouw Mimi:

Ik gebruik geen notaatjes meer. Sedert lang al spreek ik geheel uit het hoofd. 't Klinkt vreemd, maar 't is me makkelyker. Ik heb dus ook geen tafeltje meer noodig. Alleen 'n stoel, niet om te zitten, maar om de hand 'n plaats te geven. De menschen vinden die weinige omslag zoo aardig.

Multatuli's optreden als spreker bleef in Alkmaar beperkt tot één optreden. Wel deed hij in het voorjaar van 1880 nog eens Hoorn aan en ook Schagen, waar hij zo tevreden was over 'verblyf en bediening' dat hij er 1881 nog eens terugkeerde.

- Brief van Multatuli aan J.M. Haspels, eind september 1877.*
- Ongedateerde brief aan Mimi van 11 april 1878.*

BRONNEN:

Nop Maas, "Wat ik doe, is geen kunst, helaas, 't zyn maar kunstjes!". De voordrachtentournees van Multatuli, 1878-1881, in: Over Multatuli (deel 9-10, 1982).
Dik van der Meulen, Multatuli. Leven en werk van Eduard Douwes Dekker (Nijmegen, 2002)
De website van Multatuli online.

Maria (Mimi) Frederika Cornelia Hamminck Schepel (1839-1930) was de tweede echtgenote van Eduard Douwes Dekker. Zij trouwden in 1875. Foto, 1874. Universiteit van Amsterdam, Bijzondere Collecties.

JAN-JAAP VAN PEPERSTRATEN

De rubriek waarin redacteur Lisa Oskamp bekende en minder bekende

Alkmaarders interviewt over hun band met geschiedenis.

Jan-Jaap van Peperstraten is pastoor in de regio Alkmaar en treedt regelmatig op in de media.

WAT VOOR HERINNERINGEN HEEFT U AAN DE GESCHIEDENISLESSEN OP DE MIDDELBARE SCHOOL?

Mijn leraar was een verhalenverteller. Ik maakte er een sport van om hem moeilijke vragen te stellen. Ik hoopte dat hij een keer het antwoord niet wist, maar dat is nooit voorgekomen!

WAT ZOU ELK KIND OP SCHOOL MOETEN LEREN OVER GESCHIEDENIS?

Vooraf kennis verkrijgen vind ik belangrijk. Het is jammer dat kennis sinds de invoering van de tweede fase in het voortgezet onderwijs minder belangrijk is geworden. Leerlingen moeten zelf van alles opzoeken, maar je kunt geen onderzoek doen als je geen kennis hebt. Dus er mag meer tijd worden besteed aan het overbrengen van kennis van het verleden.

WELK NUT HEEFT GESCHIEDENIS VOLGENS U?

Ik heb niks met het woord nut. Ik denk dat je door te leren over geschiedenis jezelf kunt begrijpen en vervolgens ook anderen kunt begrijpen. Dat is belangrijk.

WAT IS UW FAVORIETE HISTORISCHE FILM?

De film *Karakter* naar het boek van Bordewijk. De hoofdrollen worden gespeeld door Jan Decleir en Fedja van Huêt. Het verhaal speelt zich af in het vooroorlogse Rotterdam. De film brengt de sfeer van de stad in die tijd goed in beeld.

WAT IS UW FAVORIETE HISTORISCHE BOEK?

Het boek *Katholiek in de Republiek. De belevingswereld*

van een religieuze minderheid 1570-1750 van Carolina Lenarduzzi. Dit boek laat zien wat het betekende om katholiek te zijn in de gereformeerde Republiek. En het boek *Nonnen verdreven door geuzen* van Raymond Fagel en Joke Spaans spreekt me aan. Het gaat over de Alkmaarse clarissen, de nonnen, die tijdens de Opstand uit de Nederlanden zijn gevlucht. Ze kwamen terecht in Portugal. De abdis van dat klooster, Cathalina del Spiritu Sancto, heeft hun verhaal opgeschreven. In dit boek is het verhaal vertaald en in een bredere context geplaatst.

WELKE HISTORISCHE PERSOON SPREEKT U HET MEEST AAN?

Eylard Dirksz. van Waterland. Hij was pastoor in Alkmaar en werd in september 1573 gevangengenomen. Na te zijn gemarteld werd hij opgehangen op de Gewelfde Stenenbrug. Ik zou graag willen dat er meer aandacht komt voor de katholieken in Alkmaar ten tijde van de Opstand.

WAT IS UW FAVORIETE ALKMAARSE MUSEUM?

Het Stedelijk Museum. De tentoonstellingen die ze aanbieden zijn interessant en van hoge kwaliteit.

WELK STANDBEELD IN ALKMAAR IS UW FAVORIET?

Het standbeeld van Tante Truus. Het laat zien dat er altijd mensen zijn die met gevaar voor hun eigen leven opstaan en opkomen voor anderen.

VOOR WIE ZOU U EEN STANDBEELD NEERZETTEN IN DE STAD?

De martelaren van Alkmaar en dan in het bijzonder Eylard Dirksz. van Waterland die ik eerder noemde. De

Opstand was in feite een burgeroorlog. Deze katholieke geestelijken hebben niets misdaan, maar zijn toch door de geuzen opgepakt en opgehangen.

WAAR IN DE HISTORISCHE BINNENSTAD VAN ALKMAAR KOMT U GRAAG?

Ik loop graag door straten vlak bij de St.-Laurentiuskerk. De Oudegracht, het Verdrunkenoord en het Luttik Oudorp is een mooi gedeelte van Alkmaar.

ALS U EEN (HISTORISCHE) DOCUMENTAIRE ZOU MOGEN MAKEN WAAR ALKMAAR EEN ROL IN SPEELT, WAAR ZOU DEZE OVER GAAN?

Over de katholieken in Alkmaar ten tijde van de Opstand. Hoe veranderde hun leven toen hun geloof een andere positie in de samenleving kreeg?

ALS U EEN DAG TERUG ZOU MOGEN IN DE ALKMAARSE GESCHIEDENIS NAAR WELK JAAR VERTREKT U DAN?

Ik zou naar de Grote Kerk gaan aan het begin van de 16e eeuw, in ieder geval voordat de Opstand uitbrak, want ik houd niet van geweld. Ik wil de kerk niet als pastoor betreden, maar als bezoeker. Zo kan ik de kerk zien

terwijl deze in functie is voor het katholieke geloof en goed om mij heen kijken hoe alles er toen uitzag en in zijn werk ging.

WAT VINDT U VAN DE TRADITIE VAN 8 OKTOBER?

Deze traditie past bij de identiteit van Alkmaar. Het mooie van deze stad is dat mensen er meteen bij horen. Als je dat wil, ben je Alkmaarder vanaf het moment dat je in Alkmaar woont.

WAT IS VOLGENS U EEN ONONTDEKTE HISTORISCHE PLEK IN ALKMAAR?

De St.-Laurentiuskerk. Deze kerk is eind 19e eeuw gebouwd. Het is een ontwerp van de architect Pierre Cuypers. Van buiten valt de kerk eigenlijk niet zo op in de omgeving. Het is alsof de katholieken zich na lange tijd tweederangsburger te zijn geweest zich nog steeds niet durfden uit te spreken. Er is wel uitgepakt als je naar het interieur kijkt, denk bijvoorbeeld aan de wandschilderingen en gebrandschilderde ramen.

Interieur van de St.-Laurentiuskerk met op de achtergrond Vox Populi.

JUGENDSTIL- ARCHITECTUUR IN ALKMAAR (1896-1914)

Arno Weltens

Hoewel internationaal van karakter, is de Nederlandse invulling van deze kunststroming verschillend van die in de buurlanden. In tegenstelling tot de frivole stijl in België en Frankrijk met zwierige veelal bloemmotieven of de sobere geometrische variant in Duitsland en Oostenrijk, kenmerkt zich het vaderlandse alternatief vooral door ingetogenheid. Binnen deze beperking ontwikkelt zich binnen de Nederlandse bouwkunst echter een scala aan varianten.

Jugendstil of Art Nouveau in ons land kenmerkt zich vooral door asymmetrische gevelarchitectuur, uitgevoerd in baksteen. Hiervoor wordt niet traditionele baksteen gebruikt, maar de kort tevoren ontwikkelde verblendsteen. Deze in verschillende kleuren uitgevoerde steen heeft een glad oppervlak. Het geheel wordt gecombineerd met contrasterende gevelbanden, hardstenen of gecementeerde plinten, vensters met bovenlichten voorzien van roedeverdeling en geel kathedraalglas, dakkapellen onder lessenaarsdak en opvallende Tuile-du-Nordpannen.

Door de toepassing van erkers, balkons en soms een loggia (inpandig balkon) kunnen architecten en aannemers zich uitleven in een nieuwe vormtaal, soms met regionale verschillen en ook met buitenlandse invloeden zoals de chalet- of cottigestijl. Deze bewerkelijke en dure bouwstijl kunnen alleen gefortuneerde opdrachtgevers zich veroorloven. Naast welgestelde particulieren zijn het met name winkeliers en bedrijven (bijvoorbeeld banken en verzekeringsmaatschappijen) die geïnteresseerd zijn in de nieuwe stijl. Sociale woningbouw staat in de eerste decennia van de twintigste eeuw nog in de kinderschoenen. De jugendstil verschijnt het eerst in de grote steden, verplaatst zich vervolgens naar de provinciesteden, om ten slotte uit te monden op het platteland.

Het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog betekent het einde van de jugendstil. De focus ligt daarna geheel op bewapening en het vertrouwen in een betere toekomst is voorlopig ver weg. Omdat Nederland in het conflict neutraal is, loopt in ons land deze stijlvorm nog enige tijd op het platteland door.

ELEGANTE WOONHUIZEN

De periode tussen het einde van de negentiende eeuw en de Eerste Wereldoorlog wordt wel belle époque genoemd. Het is een periode van algemene welvaart en een hoge mate van maatschappelijke rust. In Alkmaar dwingt de bevolkingsaanwas het gemeentebestuur tot de bouw van woningen. Meer inwoners betekent veelal een groei van het winkelbestand. De verbetering van de verkeersinfrastructuur (bijvoorbeeld het spoornet) stimuleert deze ontwikkeling. Alkmaar telt meerdere panden die in deze periode zijn gerealiseerd. Het fraaiste ensemble bevindt zich op de Nieuwlandersingel 53 t/m 57 en hoek Hofdijkstraat 2. Het betreft een rij luxe

Alkmaar, Kennemerstraatweg 113 (1901).

herenhuisen ontworpen door architect Kalverboer. Het stramien van deze woningen is uniform; slechts in de afwerking, zoals in de vorm van de topgevels en de tinten van de verblendsteen, speelt de vormgever met varianten. Kalverboer heeft zelf in twee van deze panden gewoond. Vermeldenswaard is voorts de geschilderde hardstenen onderpui.

Hetgeen bij het bestuderen van jugendstilpanden opvalt is dat menig herenhuis is voorzien van een torendeel (Kennemerstraatweg 32-34, 113, 168, Van Everdingenstraat 3, Emmastraat 230, Spoorstraat 4-6-8). Afgezien van een modegril levert een dergelijk bouwvolume status op aan de bewoner. Interessant is de vermenging met buiten-

Opvallend is dat menig herenhuis is voorzien van een torendeel

landse invloeden, zoals pseudovakwerk (Van Everdingenstraat 3 en 5, Nassaulaan 19). Deze eeuwenoude wandstructuur, vooral populair in Duitsland en Engeland, ditmaal toegepast als lattenconstructie, is in dit tijdvak in trek. De toepassing van kathedraalglas (ondoorzichtig glas met een onregelmatige bobbelstructuur) in de bovenlichten van de vensters met roedeverdeling is tweeledig. Enerzijds filtert het glas het buitenlicht waardoor het interieur minder verschiet, anderzijds roept het binnenvallend, gekleurde licht een 'mysterieuze' sfeer op. Representatief is de dakafwerking; veel nokuiteinden worden geaccentueerd door het gebruik van een piron. Dit veelal bolvormig ornament is vervaardigd van keramiek of zink, bijvoorbeeld Emmastraat 230. De luxere panden zijn voorzien van een hardstenen plint (Varnebroek 11). Goedkopere varianten zijn gecementeerd of gerealiseerd in gesinterde steen (Nieuwlandersingel 50). Panden voorzien van een souterraingedeelte (Metiusgracht 5 of Nieuwlandersingel 53 t/m 57) zijn meestal uitgevoerd in baksteen of hardsteen. Architecten en aannemers grijpen soms terug op oude stijkenmerken, zoals de toepassing van een trapgevel of een overkapping van een topgevel in chaletstijl of Zwitserse stijl. Het betreft een landelijke stijl met houtconstructies en overstekende, flauwhellende daken soms aan de voorzijde voorzien van een decoratieve plank. Typisch jugendstil is het gebruik van de hoefijzervorm, bijvoorbeeld bij een deur- of vensterpartij (topgevel Metiusgracht 12, Nas-

Alkmaar, Zilverstraat 3.

Alkmaar, Kennemerstraatweg 32-34.

sauplein 7). Hetzelfde geldt voor horizontale gevelbanden in contrasterende tinten verblendsteen. Ook het veelvuldig positioneren van een houten erker op verdieping of loggia is een kenmerkend stijlelement. Geheel of gedeeltelijk gepleisterde Jugendstilgevels zijn duidelijk in de minderheid, hoewel er in Alkmaar een aantal staan.

WINKELPANDEN MET BOVENWONING

Het merendeel van de winkelpanden is in de loop van de jaren aangepast aan de tijdsgeest. Vandaar dat alleen de bovengelegen bouwlagen onaangetast zijn. Voorbeelden hiervan: Gedempte Nieuwsloot 71 en Koorstraat 90. In een enkel geval wordt de bovenetage bewoond, maar meestal wordt deze ruimte benut als opslag. Oorzaak hiervan is het gebrek aan een eigen opgang. In sommige gevallen was het pand van oorsprong een woonhuis en is rond 1900 de functie gewijzigd in een winkel. Vandaar dat de meeste winkelpanden dezelfde uitstraling hebben als woonhuizen. Een uitzondering vormt het hoekpand Laat 112 (1902), een creatie van architect Klaas Bakker. Aanvankelijk is het opgezet als kledingmagazijn Schluck. Het opschrift op het fries (bekaderde horizontale ruimte) tussen eerste en tweede verdieping is later overgeschilderd. Imposant is het enorme, deels rondlopende dakoverstek op klossen. Hetzelfde geldt voor de fraai uitgevoerde dakkapellen. De asymmetrie van de geveldelen is typisch voor de jugendstil. Dit aspect is onder andere goed zichtbaar in pand Koorstraat 59.

In de Alkmaarse binnenstad zijn tevens enige opmerkelijke hoekpanden met een winkelfunctie zichtbaar. Bijvoorbeeld op de kruising van Oudegracht 164 en Ridderstraat, het voormalige café Polen. Een markant pand met afgeschuinde hoek, voorzien van twee erkers en een zinken torenbeëindiging. Spectaculairder is het pand Langestraat 100 hoek Hoogstraat, de behuizing van het voormalige hotel Neuf (thans restaurant De Nachtegaal). Het metalen hekwerk van het dakterras is nieuw aangebracht. Imposant is de toegepaste dakconstructie op de hoek met lantaarn (opengewerkte bekroning). Het pareltje op het gebied van woon-winkelpand is Zilverstraat 3. Dit pand, gebouwd in 1901 in opdracht van sigarenhandelaar Goudblom, verenigt vele stijlfiguren van de jugendstilarchitectuur. Het asymmetrische pand van drie bouwlagen en kapverdieping staat op de hoek van de Gedempte Baansloot. De natuurstenen winkelpui met uitgefreesde bloemmotieven, de geglazuurde bakstenen in drie tinten, het gebruik van erker, balkon, loggia en de toepassing van een samengesteld dak belegd met rode

geglazuurde Tuile-du-Nordpannen, zorgen voor een sprookjesachtige uitstraling. Niet voor niets heeft dit pand de status van rijksmonument.

KARAKTERISTIEKE KAASPAKHUIZEN

Typerend voor Alkmaar zijn bedrijfspanden die benut zijn als kaaspakhuis. Deze functie is zeer goed zichtbaar in de onderpui van de Achterstraat 15. Niet alleen het opschrift Kaaspakhuis - A. Henneman, maar ook de afbeeldingen van kaasberries op de sluitstenen spreken boekdelen. Het pand dateert uit de nadagen van de jugendstil gezien het jaartal 1914. Minder zichtbaar als kaasopslag, maar des te meer als pakhuis is Houttil 3. Dit vier bouwlagen tellend, sober ogende gebouw is een creatie van architect P.N. Leguit en dateert uit 1905.

Typerend voor Alkmaar zijn bedrijfspanden die benut zijn als kaaspakhuis

Het pand Luttik Oudorp 100 (1913) kent een afwijkende functie. Dit zaadpakhuis genaamd De Korenbeurs is een ontwerp van bouwkundige F.H. Ringers. De onderpui is gemoderniseerd en heeft een woonbestemming. Dit gemeentelijk monument is voorzien van drie dubbele laaddeuren en is momenteel uitgevoerd met een Frans balkon (metalen valconstructie). De hijsbalk in de nok verwijst naar de oorspronkelijke activiteit. Ten slotte een pand dat dienstdeed als werkplaats/pakhuis in de Koningstraat 15-17. In een later stadium is het rechterdeel op de begane grond benut als winkel. De metalen puibalken - versierd met rozetten - vormen de bouwkundige ondersteuning.

OPENBARE GEBOUWEN

Onder deze categorie valt onder andere de voormalige Christelijke Lagere Wilhelminaschool met aangrenzende conciërgewoning (1903) op Doelenstraat 21-23. Het geheel is ontworpen door de Alkmaarse architect Cornelis Ooms. Op zolderverdiepinghoogte is een tegeltableau aangebracht met de afbeelding van waterplanten. De oorspronkelijk achterliggende vleugel met lokalen is afgebroken.

Het karakteristieke fabriekspand Kanaalkade 18 is van oorsprong een driebeukige kolenloods. Tegenwoordig is dit gebouw in gebruik als horecagelegenheid. Opdracht-

gever van dit pand was de firma H.J. Vonk en Zoon. In de topgevel is het bouwjaar aangebracht: 1908.

BEKENDE ARCHITECTEN

Een aantal aannemers, bouwkundigen en architecten van de genoemde panden is autodidact en heeft het vak in de praktijk geleerd, veelal in combinatie met avondlessen op de plaatselijke tekenschool. Andere bouwmeesters bezochten academies in Amsterdam, Rotterdam, Den Haag of Groningen. Een aantal vond onderdak bij kunstnijverheidsscholen in de hoofdstad. De bouwkundeopleiding op de Polytechnische School, de huidige Technische Universiteit Delft, stond als hoogste aangeschreven.

Alkmaar kent in deze jaren enkele gerenommeerde, lokale architecten. De in Schermerhorn geboren Klaas Bakker (1853-1930) is onder andere de bouwheer van het genoemde pand in de Zilverstraat. Minder bekend, maar belangrijk vanwege hun landelijke faam, zijn de in Alkmaar geboren Adolf Leonard van Gendt (1835-1901) en diens oudste zoon Johan Godart van Gendt (1866-1925). Dit tweetal realiseert met name talloze bouwwerken in de hoofdstad. De in Akersloot geboren Evert Kalverboer (1867-1946) is aanvankelijk aannemer en staat later geregistreerd als architect. Hij realiseert meerdere panden in Alkmaar. Collega Pieter Nicolaas Leguit (1874-1941) is eveneens verantwoordelijk voor Jugendstilgebouwen in de stad en omgeving. De in Krommenie geboren Cornelis Ooms (1866-1948) tekent onder andere het smeedijzeren toegangshek van de Joodse begraafplaats. Frederik Hendrik Ringers (1887-1965), zoon van een aannemer, sluit de rij. Hij ontvangt zijn vakopleiding bij gemeentewerken in zijn geboorteplaats. In 1910 vertrekt hij als opzichter naar Deventer om drie jaar later terug te keren naar zijn geboorteplaats.

Het is vooral dankzij deze bouwkundigen dat Alkmaar beschikt over een opmerkelijk ensemble van jugendstilpanden waar de stad trots op mag zijn.

VERDER LEZEN:

- Max Put, *Art Nouveau Amsterdam 1895-1910* (Amsterdam 2020)
- Be Lamberts, *Art Nouveau in Nederland. Architectuur rond 1900* (Gorredijk 2022).
- Wim den Hartog en Jalf Flach, *Bezielde schoonheid. Art Nouveau bouwdecoraties in Nederland* (Aalten 2022).

Alkmaar, Laat 112. Architect Klaas Bakker (1902).

Alkmaar, Emmastraat 230. Villa 'Casa Cara' Arch. C. Ooms (1906).

NIEUWE VRIJHEIDSBEELDEN

WAT HEDENDAAGSE KUNST ONS OVER VRIJHEID KAN VERTELLEN

Hélène Webers

Vrijheid speelt een belangrijke rol in de geschiedenis van Alkmaar. In de vaste presentatie van Stedelijk Museum Alkmaar is goed te zien hoe het thema door de eeuwen heen op verschillende manieren is uitgebeeld. Maar het museum is ook bezig met de collectie van de toekomst. Immers, de kunst van nu is het erfgoed van morgen. Vanuit deze gedachte heeft het museum kunstenaars opgeroepen om de bestaande beeldtraditie uit te breiden.

In een tijd waarin verschillende vrijheden onder druk staan, biedt hedendaagse kunst namelijk verrassende invalshoeken en inspirerende vergezichten. Wat betekent vrijheid anno 2023? Kun je een begrip dat zo rijk is aan betekenis vangen in een kunstwerk dat uitnodigt om met elkaar in gesprek te gaan over wat vrijheid voor jou betekent? En hoe ziet jouw vrijheidsbeeld eruit?

Deze vragen lagen ten grondslag aan de kunstopdracht waar Sina Dyks, Gabriel Lester en Marinke van Zandwijk het afgelopen jaar aan gewerkt hebben. Het resultaat prikkelt de verbeelding en getuigt van zeggingskracht. De drie nieuwe kunstwerken sprankelen van verlangen, jagen een ultiem gevoel van vrijheid na en doen een oproep om goed te zijn voor elkaar.

Het metershoge wandkleed *Liberty, Unfettered Release* van Sina Dyks verbeeldt een dubbelzijdig gevoel van vrijheid. Het werk staat los in de ruimte en kan vanuit meerdere perspectieven worden ervaren. De ene kant toont een weelderige, groene omgeving in warme tinten.

Sina Dyks, Liberty, Unfettered Release, 2023
(foto: Roel Backaert).

De andere kant bestaat uit een dromerig landschap in koele kleuren. Het kunstwerk gaat over een ultiem gevoel van vrijheid dat je kunt ervaren als je je openstelt voor al het moois om je heen. Dus kijk en laat jezelf verwonderen.

De *Protestzwemmers* van Gabriel Lester gaat over het stellen van een daad in het algemeen belang. De film laat zien hoe twee vrouwen van zich laten horen op een manier die bij hen past. Met een duik in de grachten van Alkmaar en een protestlied inspireren ze elkaar en anderen om aardiger te zijn voor jezelf en voor de wereld om je heen. Met de film stelt de kunstenaar zelf ook een daad en maakt hij de bezoeker deelgenoot van zijn zending.

Gabriel Lester, De Protestzwemmers, 2023
(videofragment).

Sprankelend Verlangen van Marinke van Zandwijk is een vrijheidsdromenvanger. Het kunstwerk bestaat uit honderden geblazen glazen bellen in verschillende kleuren, vormen en maten. De bezoekers kunnen hun vrijheidsdroom opschrijven en in het kunstwerk plaatsen. Gaandeweg vult het werk zich met verschillende ideeën over vrijheid als een tijdcapsule voor de generaties na ons.

Net als kunst is vrijheid vooral iets persoonlijks. De nieuwe vrijheidsbeelden leggen dan ook geen definities op van wat vrijheid is, maar openen kaders waarbinnen betekenisgeving kan ontstaan. En de drie werken tezamen doen inzien waar vrijheid in de kern over gaat. Vrijheid is namelijk altijd iets persoonlijks. Vrijheid raakt aan een ultiem gevoel. En jouw vrijheid verhoudt zich altijd tot de (on)vrijheid van een ander.

Marinke van Zandwijk, Sprankelend Verlangen, 2023
(foto: Roel Backaert).

Gaat dat zien!

De tentoonstelling *Nieuwe Vrijheidsbeelden* met de drie nieuwe kunstwerken van Sina Dyks, Gabriel Lester en Marinke van Zandwijk is t/m 3 maart 2024 te zien in Stedelijk Museum Alkmaar. Zie www.stedelijkmuseumalkmaar.nl voor meer informatie.

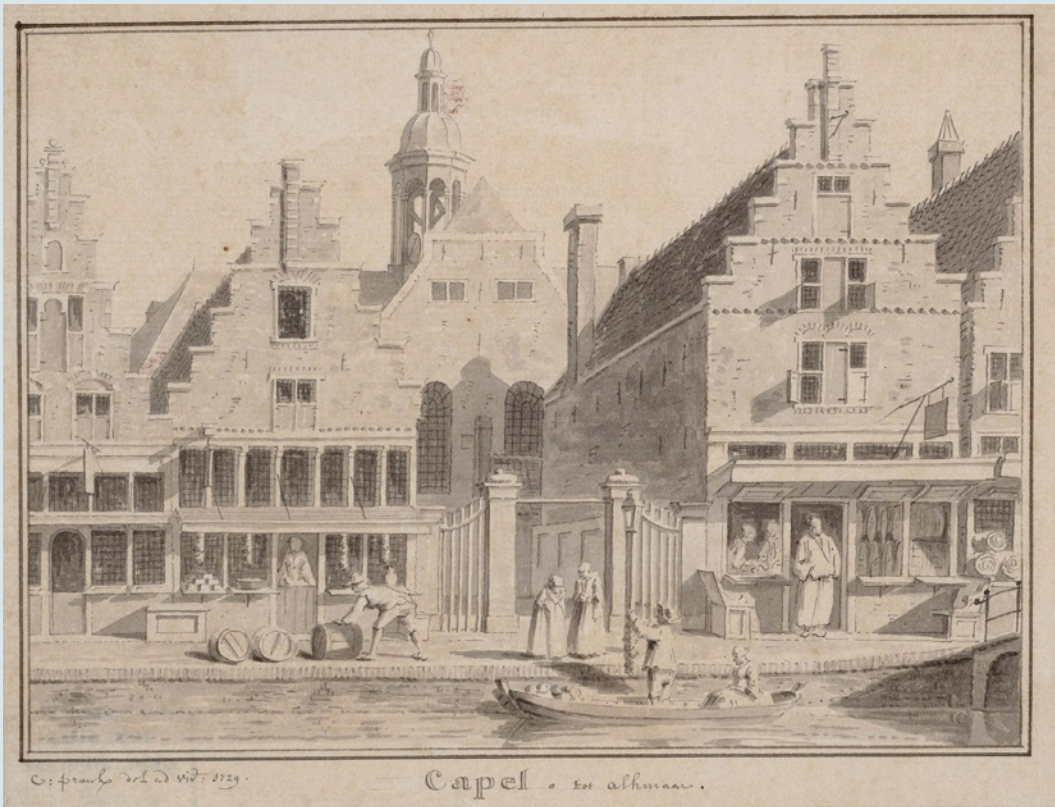
**STEDELIJK
MUSEUM
ALKMAAR**

DE VIER HEEMSKINDEREN IN ALKMAAR

Mart Hagenbeek

De documentatiegroep van de HVA voert het beheer over boeken (bijna 1100 titels), tijdschriften, foto's en tekeningen die in bezit zijn van de vereniging. Ook assisteert de groep bij het maandelijkse Open Huis. Een taak die groeit is het beantwoorden van binnenkomende vragen. Die variëren van genealogie tot bouwhistorie en zijn afkomstig van mensen binnen en buiten Alkmaar.

Naar aanleiding van de column 'Van gevelsteen tot grafzerk' in het *Alkmaars Nieuwsblad* uit december 2022 kwam een vraag uit het Belgische Dendermonde, waar nog elk tiende jaar het Ros Beiaard door de stad gedragen wordt met daarop de Vier Heemskinderen. Men vroeg om nadere details over het onderwerp. Dat was een reden voor nader speurwerk met als resultaat het volgende.

"Capel tot Alkmaar". De Kapelkerk gezien van het Verdrunkenoord met toegangshek en naastliggende winkelpanden met uithangborden. Op de kade een man die vaten voortrolt en in het water een koolschuitje waarin een man die zijn waren te koop ophoudt voor twee vrouwen op de kade. Cornelis Pronk, tekening, 1729. Collectie Regionaal Archief Alkmaar.

De romancyclus over de legende van de vier Heemskinderen en hun ros Beiaard behoort tot de bekendste literaire overleveringen uit de middeleeuwen. Het avonturenverhaal werd door jong en oud gelezen en het vormde een inspiratie voor tal van beeldende kunstenaars. In Nederland zijn vijf locaties bekend waar de broers Reinout, Ritsaert, Adelaert en Writsaert, gezeten op hun toverpaard op een gevelsteen staan afgebeeld. Het gaat om Amsterdam (2x), Maastricht, Haarlem én Alkmaar.

Uit het Historisch Kadaster (Regionaal Archief) is bekend dat in 1625 een huis met erf is verkocht, 'staande aan het Dronckenoord (nu Verdrunkenoord genoemd) in Alkmaar, waar De Vier Heemskinderen uithangen.' In het pand oefende Maerten Cornelisz het beroep van 'coeckebacker' uit. Hij trouwde in 1609 met Dieuwertgen Wouters. Het huwelijk heeft niet lang geduurd, want op 13 maart 1619 overlijdt Maerten en vier jaar later sterft ook Dieuwertgen op 19 mei 1623. De grafzerk van dit echtpaar is nog steeds te zien in de Grote Sint-Laurenskerk. Op de steen staat in reliëf het machtige ros Beiaard met op zijn rug de vier broers. Het moet een kostbare

steen zijn geweest en het ligt voor de hand dat ook het huis van de koekenbakker een steen droeg met een gelijksoortige voorstelling.

Het echtpaar laat een zoontje Adriaen achter dat nog erg jong is. Zijn voogden besluiten in 1625 de nering te verkopen aan de coeckebacker Dirk Jansz. Jaren later verkoopt de kleinzoon van deze Dirk het pand met de naam De Vier Heemskinderen op 5 juli 1707 aan de burgemeesters. De animo voor deze aankoop door de overheid ligt in het feit dat aan de achterzijde van het pand de voormalige Sint-Janskapel was gelegen. Na de Reformatie was dit gebouw overgegaan naar de protestanten en werd voortaan Kapelkerk genoemd. Men wilde deze kerk uitbreiden met een dwarsbeuk en daarbij moest er een uitgang aan de zijde van het Verdrunkenoord komen. Dit betekende dat 'De Vier Heemskinderen' moest wijken. De eerste steen voor de uitbreiding van de kerk werd gelegd op 23 juli 1707. Op de plaats van het gesloopte bakkerspand ontstond nu een pleintje dat uitkwam op het Verdrunkenoord. Dit pleintje bestaat nog steeds, maar het hek en de toe-

gangspoort zijn al jaren geleden verdwenen.

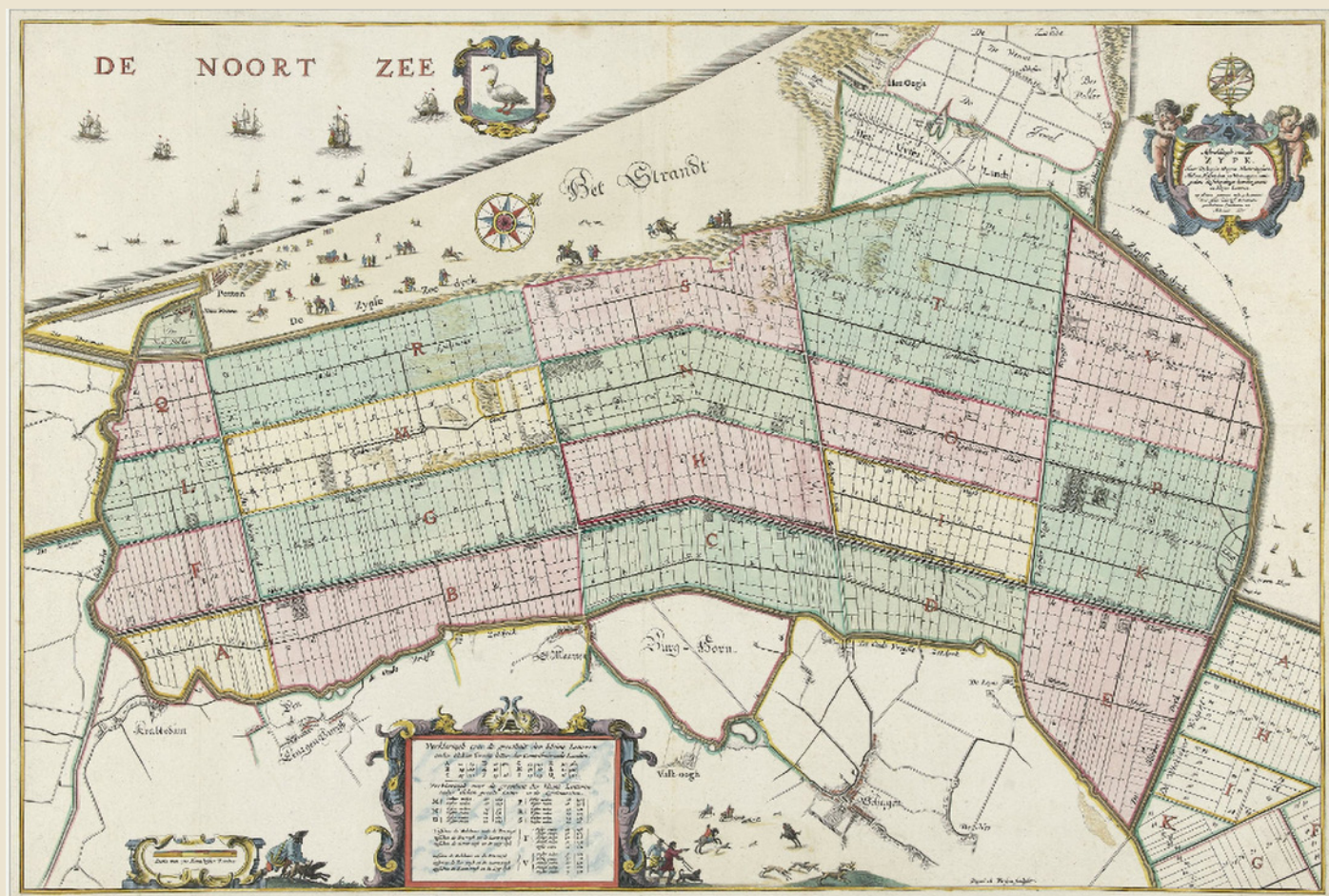
Wat is er bij de sloop van het huis met de gevelsteen van de Heemskinderen gebeurd? Daar weten we niet exact het antwoord op, maar in 1723 vestigt ene Jan Klaverweijden uit Wassenaar zich als winkelier in koloniale- en grutterswaren aan de Zaadmarkt op de hoek van de Kooltuin. Tegenwoordig heet dat adres Luttik Oudorp 112. Na 155 jaar wordt deze zaak door nazaat P.J. Klaverweijden als grutterij 'De Vier Heemskinderen' verplaatst naar de Laat, toentertijd een winkelstraat in opkomst. Twintig jaar later – in 1898 – neemt zijn zoon de leiding van de grutterij over en noemt het bedrijf dan 'Het Klaverblad', een benaming die duidelijk meer verwant is aan de familienaam. Rond 1930 wordt het bedrijf opgeheven en wordt het pand verkocht aan buurman J. Henstra, rijwielhersteller en later ook winkelier in verlichtingsartikelen.

De gevelsteen belandt in een tuin in Overveen, waar een dochter van de heer Klaverweijden woonachtig was. Later is de steen via de heer Henstra teruggekeerd naar

Alkmaar en in de *Alkmaarsche Courant* van 17 oktober 1956 lezen we het volgende:

Een gevelsteen, voorstellende de Vier Heemskinderen, is door dr. H.J.M. Hofstee aan de Vereniging 'Oud Alkmaar' ten geschenke gegeven. De steen is geplaatst in de zijgevel van het huis Mient hoek Waagplein. Volgens de heer Wortel, de gemeente-archivaris, is deze steen vele jaren bevestigd geweest aan de gevel van een huis aan het Verdrunkenoord. Daarna is de steen verhuisd naar het pakhuis van de kruidenier Klaverweyden aan de Laat. Hoe men ertoe gekomen is in Alkmaar een gevelsteen te bevestigen naar een Franse roman van Huon de Villaneuve uit de 13^e eeuw is een interessant vraagstuk.

Vijftig jaar na de plaatsing – in mei 2004 – is de steen weer in kleur gezet, zoals dat vroeger met alle gevelstenen het geval was. De stenen waren immers vaak hoog tegen de gevel aangebracht waardoor de voorstelling zonder contrasterende kleuren moeilijk afleesbaar zou zijn.

Afbeelding van de Zijpe. Kaart getekend door Jan Dircksz Zoutman, 1665. Collectie Zijper Museum.

ROLWAGEN, DE ALKMAARSE LEEGHWATER

Feyko Alkema

Wie het kleine, maar fraai ingerichte Zijpermuseum bezoekt, komt in de eerste zalen een grote kaart van de Zijpe tegen. Als we deze grote Zoutmankaart nader bekijken zien we tussen De Noort Zee en de drooggelegde polder Het Strandt liggen. Op dat strand heeft de tekenaar verschillende figuren weergegeven. Sommigen rijden paard, anderen graven een kuil, weer anderen maken een wandeling langs de zee, kortom weinig veranderd de laatste driehonderd jaar. Even verderop in het museum komen we ook een kruitwagen tegen. Beide objecten, landkaart en kruitwagen, kunnen ons het een en ander vertellen over dijkgraaf Jan Claesz. Rolwagen. We starten bij de regentenfamilie Ras om zodoende uit te komen bij deze 'Alkmaarse Leeghwater'.

DE FAMILIE RAS

Leonard Ras was in 1672 samen met zijn neef Adriaan Ras eigenaar geworden van de zeepziederij De Hamer aan het Luttk Oudorp. Het was hem daarna voor de wind gegaan. Hij werd benoemd als lid van de Alkmaarse vroedschap, werd schepen en vervolgens burgemeester. Bij zo'n positie paste ook een buitenplaats die niet alleen als statussymbool diende, maar eveneens een goede investering kon vormen. Leonard was dan ook eigenaar van twee grote boerenhofsteden tevens buitenverblijven in de Zijpe: Wildrijk en Nollensteyn. Verder bezat hij enkele herbergen, waaronder De Vier Staten buiten de Kennemerpoort in Alkmaar en Het Wapen van Alkmaar in de Zijpe.

Na het overlijden van Leonard en Adriaan kwam in 1709 de zeepziederij in handen van de zoon van Adriaan, Daniël Adriaansz Ras (1662-1731). Daniël bekleedde tal van maatschappelijke functies, zoals pesthuisvader, regent van het Burgerweeshuis, fabriekmeester, ouderling en schepen. In 1728 liet hij door Hendrik Schmale een dubbelportret maken van hemzelf en zijn echtgenote. Hij laat zich zien als deftig regent met een enorme pruik en in weelderige kleding. Het doorkijkje biedt uitzicht op een beeldentuin met strak geschoren bomen en heggen à la de tuinen van Versailles.

Toen Daniël overleed werd zijn zoon Emanuel (1694-1761) als enig overlevende van acht kinderen erfgenaam. Ook Emanuel volgde een regentencarrière. Hij was lid van de schepenen en van de vroedschap en vele malen burgemeester. Verder was hij gedeputeerde in de Staten van Holland en in de Staten-Generaal. Ook bekleedde hij verschillende functies in de polderbesturen van de Zijpe, de Wieringerwaard en de Schermer en was hij dijkgraaf van de Uitwaterende Sluizen.

Emanuel Ras behoorde tot de rijkste inwoners van Alkmaar en kon dan ook in weelde leven. Hij hield er drie dienstboden op na, bezat naast de zeepziederij een pleziertuin met opstal aan het Zeglis en verder landerijen en boerderijen. In de buurt van Schagerbrug was hij eigenaar van de buitenplaats Overschagen met daarbij een uitgestrekte tuin, boomgaard en bos en met een gegarandeerd vrij uitzicht op de toren van Schagen.

SUZANNE ROLWAGEN

Keren we weer terug naar Leonard Ras die in 1707 ongehuwd en kinderloos overleed. Zijn aanzienlijke

Portret van Daniël Ras, H. Schmale, olieverf op doek, 1728. Collectie Stedelijk Museum Alkmaar.

nalatenschap kwam in zijn geheel op naam van Suzanne Rolwagen (1667-1719). Deze Suzanne was een achter-achterkleindochter van Jan Claesz. Rolwagen en Lijsbeth Ras. Lijsbeth was de zus van de voornoemde Leonard Ras en zodoende was Suzanne dus diens oomzegger.

Opmerkelijk genoeg behoorde Daniël Ras als bedrijfsleider en oomzegger van Leonard niet tot de erfgenamen. Hij vond dat zelf blijkbaar ook vreemd, want op 4 juni 1707 trof hij met Suzanne een regeling met betrekking tot de zeepziederij. Voor zijn geleverde diensten gedurende de voorgaande 26 jaren ontving hij dertigduizend gulden uit de boedel en bovendien het eigendom van de helft van het bedrijf.

Tot de bezittingen van Suzanne behoorde het landgoed Wildrijk. Thans resteert hiervan nog een stuk bos in Sint Maartensvlotbrug dat vooral in de maand mei drukbezocht wordt vanwege de talloze blauwe hyacinten. Begin achttiende eeuw bestond het Wildrijk voor een deel uit bos, een aangelegde tuin, een 'plantagie' en een boomgaard bij het 'heerschapshuis' met dezelfde naam. Dat weten wij uit een acte uit 1709, waarin staat vermeld dat ene Dimis Cornelisz 'wonende in de Oude Zijpe' het onderhoud van de hofstede Wildrijk en het omliggende terrein voor zijn rekening neemt. Hij neemt het op zich

om voor 260 gulden plus zoveel hout om de kachel te laten branden, de tuin te onderhouden en dat wanneer Suzanne of haar familie naar de buitenplaats komen Maartje, de echtgenote van Dimis, het huis zal onderhouden en Suzanne en haar familie zal verzorgen.

Suzanne Rolwagen overlijdt in 1719 en wordt in de Grote Kerk van Alkmaar begraven. Na haar overlijden komt het Wildrijck in handen van de Amsterdamse burgemeester Jacob van Strijen om in 1941 in bezit van het Noord-Hollands Landschap te komen.

ROLWAGEN

Via de familie Ras zijn we nu bij de familie Rolwagen aangekomen. De Rolwagens vormden een familie van dijkbouwers, makelaars en apothekers, die meer dan honderd jaar in de hoogste kringen verkeerden. En bij zo'n status behoorde ook het investeren in droogmakerijen. Er bestond in de zeventiende eeuw een netwerk van geldschietters in dergelijke nieuw aan te leggen gronden. Tot deze beleggers behoorden uiteenlopende figuren als raadspensionaris Johan van Oldenbarnevelt, de Alkmaarse burgemeester en ontwerper van de Duitse stad Friedrichstadt Willem van der Hove en de Vlaams-Alkmaarse effectenhandelaar Anthonis Studler van Zurck. Laatstgenoemde kocht voor een bedrag van

Rolwagen combineerde zijn werkzaamheden als makelaar met die van dijkingenieur

52.500 gulden de heerlijkheid Bergen. Dergelijke investeerders staken hun gelden in droogmakerijen in Noord-Holland, Friesland, Groningen en ook in Sleeswijk-Holstein in Noord-Duitsland. Ook Jan Claesz. Rolwagen, de overgrootvader van Suzanne, was zo'n investeerder.

Vermoedelijk is Jan Claesz. geboren in 1563 of 1564. Dat weten we uit een notariële acte van de Alkmaarse notaris Huijbert Jacobsz. van der Lijn uit 1613. Hierin wordt een zekere 'Jan Claesz. Rolwagen, Dijckgraaff generael vant Hartochdom van Holsteijn oudt 49 jaren' genoemd.

Omstreeks 1590 vestigde Rolwagen zich in Amsterdam en vroeg toestemming om als makelaar te mogen

Portret van echtgenote van Daniël Ras, Catharina van Arssen, H. Schmale, olieverf op doek, 1728. Collectie Stedelijk Museum Alkmaar.

opereren. Twee jaar later huwt hij de twintigjarige Claergen Jansd. van der Voort, afkomstig uit Antwerpen. Een tijdgenoot beschreef Rolwagen als 'een Man die wel een goet verstant behoort te hebben, als de Luijden toe compt die altydts ter Borsen [naar de beurs] gaen.' Vermoedelijk was Rolwagen doopsgezind, al noemde hij zichzelf liever 'Neutralist'. Hij was bevriend met de Amsterdamse distillateur en theoloog Caspar Coolhaes, een figuur waarop we nog terugkomen.

Rolwagen combineerde zijn werkzaamheden als makelaar met die van dijkingenieur. Zo weten we dat hij vanaf 1603 actief was met het ontwerpen van dijken in Oost-Friesland. Vermoedelijk pendelde hij heen en weer van Amsterdam naar Noord-Duitsland. Dat deed hij sinds 1608 vanuit Alkmaar, want in dat jaar werd hij ingeschreven als poorter in deze stad. Tegelijkertijd bekleedde hij de functie van dijkgraaf in Sleeswijk-Holstein. Vanuit Alkmaar zond hij ook adviezen richting Duitsland, bijvoorbeeld in 1614 over de havenwerken in Tönning en in 1615 met een schriftelijke mededeling dat zijn zoon Claes de dijken op Nortstrandt heeft gecontroleerd en heeft geadviseerd deze te versterken.

Hij woonde in Alkmaar op tal van locaties en bezat als makelaar ook andere panden. Vandaar pendelde hij naar Sleeswijk-Holstein. In 1618 is hij dichterbij zijn werkterrein gaan wonen. Hij verhuist dan naar Sneek waar hij in 1621 trouwt met Josijne Offenbergh, afkomstig uit Haarlem. Daaruit mag blijken dat Clara van der Voort inmiddels was overleden. Na 1623 wordt hij niet meer vermeld in de archieven en is hij waarschijnlijk naar Hamburg verhuisd. Informatie uit archieven in Hamburg leert ons ten slotte dat Rolwagen rond 1625/1626 aldaar is overleden en begraven.

EIGENNAAM OF BIJNAAM

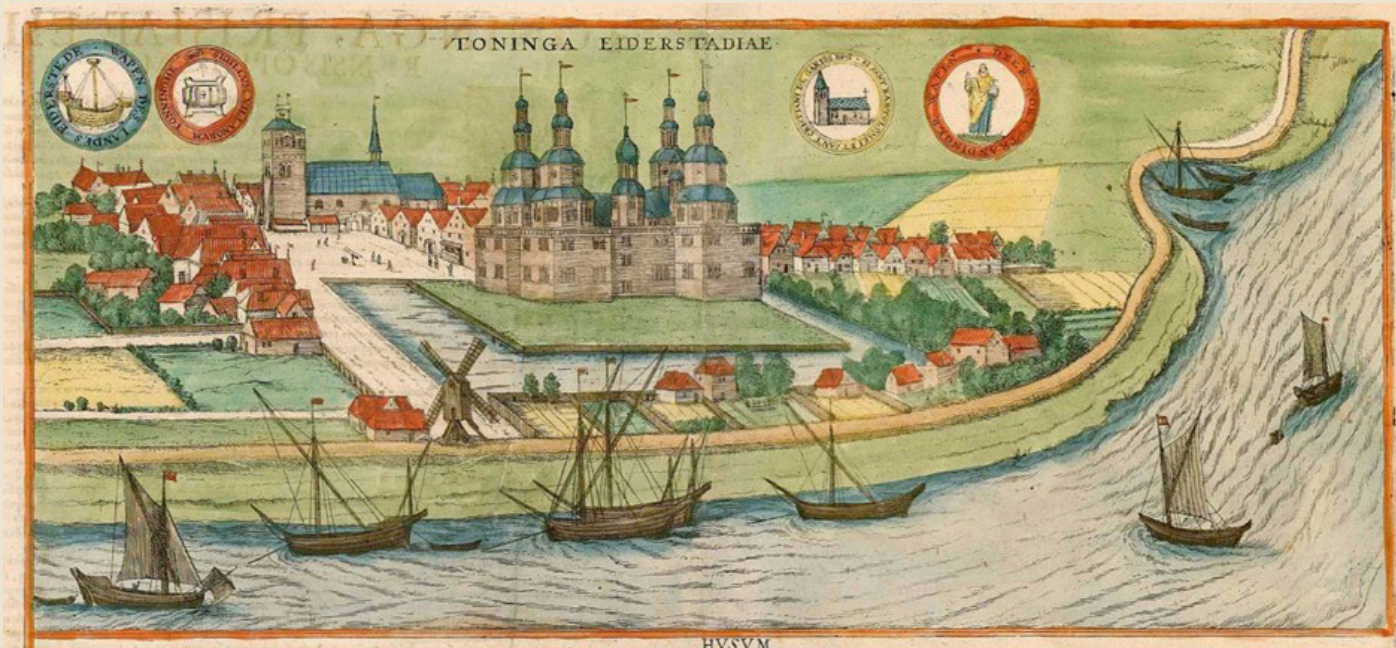
Omdat Jan Claesz. Rolwagen als dijkgraaf in Sleeswijk-Holstein de kruiwagen heeft geïntroduceerd is er lange tijd van uitgegaan dat Rolwagen een bijnaam was. Voordat hij als dijkgraaf werkzaam was droeg hij echter al de naam Rolwagen en het is dus aannemelijk dat de naam Rolwagen een familienaam en niet een bijnaam is. In Duitsland komt overigens Rolwagen als familienaam al in de twaalfde eeuw voor. Vandaar dat in enkele publicaties ervan uitgegaan wordt dat de familie Rolwagen afkomstig was uit de buurt van Bremen waar zijn naam als Johann Clausen geschreven werd. In Denemarken is Jan Claesz. als J.C. Rolweghen bekend. Zelf gebruikte Jan Claesz. in een brief aan de geheimraad van de hertog van

Sleeswijk de naam Rolweghen. Toch ligt het meer voor de hand dat Antwerpen de plek van herkomst is omdat Rollewagen de naam van een Antwerps huis is dat al in de Middeleeuwen voorkwam.

HOLLANDSE DIJKENBOUWER IN DUITSE DIENST

Rolwagen is voor Sleeswijk-Holstein van grote betekenis geweest. Met zijn kennis als makelaar wist hij investeerders als de Alkmaarders Willem van den Hove en Anthonis Studler van Zurck te interesseren om aldaar grond te kopen. Verder leidde hij een Hollandse onderneming die land bij Bunde aan de Dollard inpolderde. Hij ging met het door hem geleide dijkbouwconsortium doortastend te werk op het schiereiland Eiderstedt. Achtereenvolgens werden diverse kogen in dit Noord-Duitse gebied ingepolderd. Als dijkkenbouwer pakte hij zijn werk voortvarend aan. Hij schreef een handleiding over inpoldering in het Duits en in het Nederlands, maakte tekeningen en begrotingen, introduceerde nieuwe poldertechnieken en wist een eind te maken aan de voortdurende dijkdoorbraken. Dat de hertog Friedrich III grote waardering van de kennis van Hollandse dijkbouwers in het algemeen had en die van Rolwagen in het bijzonder, bewijst het onderkomen dat de hertog voor Rolwagen geregeld had, namelijk het slot Tönning in Eiderstad, of zoals de Nederlanders het noemden: Toninga.

Het slot Tönning in Eiderstedt, het onderkomen van Rolwagen wanneer hij in Sleeswijk-Holstein werkte.

Portret van Caspar Janszoon Coolhaes (1536-1615), ets van Reinier Vinkeles, 1788. Rijksmuseum.

Het hertogdom van Friedrich vormde voor veel immigranten uit Nederland een welkom onderdak. Dat konden boeren zijn die waren gevlucht voor de stijgende zeespiegel en dalend land door inklinking van het veen, maar ook vluchtelingen die om godsdienstige redenen de wijk uit de Nederlanden hadden genomen. In vele gevallen betrof het doopsgezinden en remonstranten. Ook voor Rolwagen vormde deze regio dus een vrijhaven. Voor al deze uitgewekenen liet Friedrich door Willem van den Hove een nieuwe stad bouwen die zijn naam kreeg: Friedrichstadt. Deze stad die in 2021 haar 400-jarig jubileum vierde is een kopie van steden als Alkmaar. Niet voor niets draagt de stad de bijnaam van ‘Holländerstadt’. Rolwagen heeft in Sleeswijk-Holstein verschillende innovaties geïntroduceerd. Zo had hij van de inpoldering van de Zijpe geleerd hoe een glooiend dijkprofiel de golfslag van de zee kon breken. De kosten van een dure houten beschoeiing konden daarmee uitgespaard worden. Daarnaast vervulde net als bij Leeghwater de Hollandse molen in zijn plannen een belangrijke rol. Waar de plaatselijke molens in hun geheel in de wind gedraaid moesten worden, hoefde bij een bovenkruier alleen de bovenkant gedraaid te worden. Het probleem dat bij harde wind de hele molen om kon waaien was daarmee opgelost. Verder introduceerde Rolwagen de

stolpboerderij in Sleeswijk Holstein. Vanaf 1609 werden door het dijkbouwersconsortium onder zijn leiding de eerste volledig ontwikkelde stolpen gebouwd. In de Zijpe en later in de Beemster was dit een type boerderij dat, behalve goed tegen weer en wind bestand was, ook een zekere status kon uitstralen. In Duitsland wordt de stolpboerderij Haubarg genoemd, te vertalen als kapberg, en niet met hooiberg wat je zou verwachten. Zowel de bovenkruier als de stolpboerderij waren redelijk eenvoudig met het plaatselijk aanwezige materiaal hout en riet in een soort bouwpakket te bouwen. Ten slotte was er dan nog de kruiwagen. Voor zijn komst in Duitsland gebruikten de plaatselijke dijkbouwers paard en wagen. Vaak, te vaak, zakten de paarden en de wielen van de wagens in de vette klei weg. Rolwagen introduceerde de kruiwagen die op planken gemakkelijker de zware klei kon verplaatsen.

KEERZIJDE

Rolwagens succesvolle innovaties hadden ook een keerzijde. Tot dan toe hadden de plaatselijke boeren de dijken gemeenschappelijk in parochieverband onderhouden en het gewonnen land gemeenschappelijk kunnen gebruiken. Maar toen kwamen de inpolderingen en ‘wie niet wil dijken moet wijken’, zo luidde een gezegde in die tijd. Niet alleen raakten de boeren hun land kwijt, ook moesten zij hun huis achterlaten en waarna deze in bezit kwamen van rijkere landeigenaren, vaak adellijke families. De kleine boeren vielen terug tot, meestal onderbetaald,

De kleine boeren vielen terug tot, meestal onderbetaald, bestaan als loontrekkers

bestaan als loontrekkers. Ook de Nederlandse investeerders kregen van de hertog een octrooi op hun investering en ontnamen daarmee de lokale boeren hun land. Een en ander leidde geregeld tot rellen en stakingen. Ook Rolwagen kwam zwaar in de problemen toen er tijdens een opstand in Tönning dodelijke slachtoffers vielen. Het incident vond plaats in de zomer van 1613. Als dijkgraaf-generaal had Rolwagen in opdracht van het bestuur van Eiderstedter een aantal kanalen laten graven en de Tönninger haven ontworpen, destijds een technisch meesterwerk. Tijdens de havenwerkzaamheden

De Neutralisten Rolwagen. Houtsnede, anoniem, 1603. Rijksmuseum Amsterdam.

schoot een medewerker van Rolwagen als gevolg van een ruzie een arbeider neer. De medewerker werd gelynacht en Rolwagen zelf kwam in levensgevaar en kon alleen vrijkomen door 699 Rijksdaalders te betalen. Waarschijnlijk is Rolwagen om die reden in september 1613 weer naar Alkmaar teruggekeerd en heeft hij zich bij de hertog ziek gemeld.

ALLEEN EEN SPOTPRENT

Nu zou je denken dat van een in zijn tijd zo'n beroemde man wel een portret zou bestaan, zoals we dat ook kennen van Jan Adriaansz. Leeghwater. Niets is minder waar. Onderzoek in diverse (Duitse) archieven leverde helaas geen afbeelding op. Alleen in het Amsterdamse Rijksmuseum bevindt zich een spotprent waarop Rolwagen figureert. In een kar, een rolwaghen, zit een man met een narrenkap op zijn hoofd met de letters I.C.R., Jan Claesz. Rolwagen. De prent heeft betrekking op Rolwagens Amsterdamse periode rond 1600. Hij raakte daar zoals gezegd bevriend met Caspar Coolhaes en Robbert Robbertsen, voorvechters van gewetensvrijheid. Coolhaes en Rolwagen publiceerden gezamenlijk een geschrift waarin zij zich afzetten tegen de vervolging van de doopsgezinden. Het boekje verwekte de nodige opschudding en lokte ook tegenreacties uit in de vorm

van schotschriften en spotprenten. Rolwagens naam gaf aanleiding tot tal van woordspelingen en zo zien we op de prent den Neutralisten Rolwaghen voorgesteld. We zien een rolwagen met een nar op de bok, achterin zitten Rolwaghen en Robbertsen. De wagen wordt getrokken door een muilezel en geleid door een ezeldrijver met een grove hekel. In de hemel een staartster die verwijst naar de bewering van Robbertsen dat de zon zou stilstaan als bewijs voor de waarheid van zijn beweringen. Onder de voorstelling vijf kolommen met verschillende liedjes over de dwaasheid van de hoofdfiguren.

Het enige beeldmateriaal dat we verder nog hebben kunnen vinden is een tekening van een bedijkingsplan door Rolwagen getekend en een handgeschreven brief met een begroting van zijn hand gericht aan Johan van Wouwer, de geheimraad (secretaris) van hertog Friedrich III. Deze documenten bevinden zich in het Landesarchiv Kiel. Dichterbij Rolwagen zullen we waarschijnlijk niet komen.

BRONNEN:

Landesarchiv Kiel.

Gemeentearchief Amsterdam.

Regionaal Archief Alkmaar.

Kerkarchief Remonstrantse kerk Friedrichstadt.

VERENIGINGSNIEUWS

EINDEJAARS- CADEAU 2023

Als lid verblijden wij u elk jaar met een cadeau om het oude jaar op een bijzondere manier af te sluiten. Deze keer treft u bij het nummer van Oud Alkmaar de vierde (en laatste) in een serie van vier originele tekeningen van de hand van Rob de Vries. Op zijn tekeningen verbeeldt hij Alkmaar halverwege de zeventiende eeuw en kijkend vanuit de stad naar buiten. Dat is bijzonder. De tekening van dit jaar geeft het zicht weer langs het Zeglis richting de Hoge Brug of Boompoot. Links is nog even 't Vneetse eiland te zien en je kijkt uit op de Pelmolen van Gorter.

Bent u geen lid en wilt u toch graag deze unieke prent? Word lid voor slechts € 25,- per jaar en u krijgt de prent thuisgeleverd.

Overleg voor deze laatste productie.
Vlnr: Maxim Bosboom (drukkerij Zwaan Lenoir), Klaas te Bos (HVA) en Rob de Vries.

REPARATIE VOX POPULI

Fragment van het schilderij voor en na de restauratie.

Onze vereniging is in 2015 in het bezit gekomen van een kolossaal schilderij (3,40 x 3,00 m) dat in 1876 is gemaakt door de Vlaamse schilder Charles Verlat. Het werk dat de titel *Vox Populi* (de stem des volks) draagt, hangt in de Laurentiuskerk aan het Verdrunkenoord. Het stelt een scène voor op de trappen van het paleis van Pilatus. Deze vraagt het volk wie hij bij gelegenheid van het paasfeest moet vrijlaten: de moordenaar Barabbas of Jezus. Het volk riep luidkeels: Barabbas. Hierna ging Jezus zijn kruisweg. Het schilderij hangt in het transept van de kerk en vormt daar als het ware het

begin van de veertien staties van de kruisweg.

Nu is recentelijk vastgesteld dat in het doek een rimpeling is ontstaan als gevolg van het transport waarbij het werk werd opgerold. Uiteraard wilden wij dit verhelpen en daarom hebben wij de restauratrice Jazzy de Groot benaderd. Zij heeft in september de reparatie uitgevoerd, zodanig dat het originele schilderij zoveel mogelijk in takt bleef, maar dat verdere schade wordt voorkomen.

Lucas Zimmerman

BOUWPLANNEN IN ALKMAAR

Henk de Visser.

De commissie Preadvies van de Historische Vereniging Alkmaar krijgt elke 14 dagen de bouwvergunningaanvragen ter advisering voorgelegd. Veel uitbreidingsmogelijkheden voor woningbouw heeft Alkmaar niet meer. Daarom moeten in bestaand bebouwd gebied inbreidinglocaties voor woningbouw gevonden worden. Dit kan met sloop, renovatie of restauratie en herbestemming gepaard gaan. Hieronder vier voorbeelden die recentelijk zijn behandeld.

KENNEMERSTRAATWEG

Op de plaats van Koekenbier, aan de Kennemerstraatweg, zal een chic wooncomplex verrijzen, met 28 appartementen boven op een half verzonken parkeer-garage. Geen horeca dus. Het pand is in het midden vier woonlagen hoog en aan weerszijden drie woonlagen, en de maximale hoogte is 16 meter. Het ontwerp past naar onze mening naar hoogte en ontwerp op hoofdlijnen goed in de omgeving. Het plan dient nog verder uitgewerkt te worden nadat het nieuwe bestemmingsplan is vastgesteld. Wij hadden gehoopt dat de monumentale naar vorenstaande gevel van de oude villa Dekemastate (zie oude foto) behouden zou kunnen blijven, maar dit bleek niet haalbaar te zijn. Op de foto's ziet u het inmiddels gesloopte complex, een oude foto van de Dekema-state en een impressie van het nieuwe ontwerp.

WAGENWEG 16

Dit gebouw was jaren in gebruik als showroom en werkplaats voor auto-occasions. Het is een uitdaging hier appartementen in te maken. Uitgangspunt is het behoud van de karakteristieke voorgevel. Wij hebben aangedrongen op herstel en behoud van de oude deurkozijnen die deels gesloopt zijn om de auto's een bredere ingang te geven. Op de afbeeldingen ziet u de huidige situatie, een foto uit 1909 (Regionaal Archief) en het ontwerp.

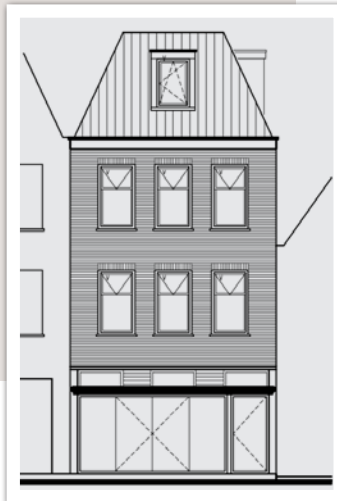
KOORSTRAAT 27-29 / AUGUSTIJNSTEEG

De Augustijnsteeg is een smal straatje tussen Koorstraat en Schoutenstraat. Sinds de sluiting van het winkelcentrum 'De Lange Augustijn', dat slechts kortstondig heeft bestaan tussen Langestraat en Augustijnsteeg is het een rommelige steeg met achtergevels en pakhuisjes. Daar gaat verandering in komen, want er komt een kleinschalig appartementencomplex van vier woningen dat een grote verbetering van dit goede initiatief betekenen. Wij adviseerden ook aan de zijkant van het pand Koorstraat 27-29 renovatie toe te passen met nieuwe kozijnen. Dat is gelukt. Op de afbeeldingen de bestaande situatie en een impressie van de woningen na de nieuwbouw.

SCHOUTENSTRAAT 13B

Uitbreiding van het aantal woningen in de binnenstad gebeurt niet alleen door sloop, nieuwbouw en inbreidinglocaties, maar ook door een verdieping toe te voegen. Bij de niet-monumentale panden is dat meestal mogelijk in het huidige bestemmingsplan. Een mooi voorbeeld is de Schoutenstraat waar eerst Schoutenstraat 15 en 17 met een verdieping werden opgehoogd en een nieuwe bovengevel kregen. Schoutenstraat 13b gaat daarbij aansluiten. De commissie adviseerde geen afgeplat schilddak, maar een zadeldak of een mansardekap toe te passen. De kozijnen zouden iets groter kunnen worden en de kroonlijst zou wat forser kunnen, maar verder was de commissie positief over de gevelwand. Hieronder het effect van de gevelverhogingen; foto links nr. 13 en 15 voor de gevelverhoging; foto midden na de gevelverhoging van 15 en 17 het ontwerp voor nr. 13.

AGENDA

OPEN HUIS

Elke tweede zaterdag van de maand is er van 10.00 tot 13.00 uur Open Huis in het HVA-kantoor aan de Nassaulaan 43.

ALGEMENE LEDENVERGADERING

Dinsdag 16 april 2024, in Sociëteit Varnebroek.

De vereniging werd in 1925 opgericht. Zij heeft tot doel het beschermen en voor het nageslacht bewaren van de historische schoonheid van Alkmaar en omgeving en het aanmoedigen van de studie van de plaatselijke geschiedenis. Dit doet zij o.a. door het geven van welstandsadviezen, het organiseren van stadswandelingen, excursies en lezingen en het uitgeven van *Oud Alkmaar*. Jaarlijks wordt de Oud Alkmaarprijs en tweejaarlijks de Puienprijs uitgereikt.

Postadres van de vereniging is Nassaulaan 43, 1815 GJ Alkmaar. Ook via internet is de vereniging bereikbaar: info@hvalkmaar.nl of www.hvalkmaar.nl.

Het bestuur van de vereniging is als volgt samengesteld:
Carol Korringa, voorzitter,
Henk de Kruik, secretaris,
Lucas Zimmerman, penningmeester, Kees Verlaan, Rob Marijn, Bertus Bakker en Jos Stroomer, leden.

Een lidmaatschap van de HVA kost slechts € 25,- per jaar. Rekeningnummer NL62INGB0000600401 t.n.v. Historische Vereniging Alkmaar. U ontvangt dan automatisch driemaal per jaar ons periodiek *Oud Alkmaar*. Ook lid worden? Ga naar onze website hvalkmaar.nl

Vragen over lidmaatschap: leden@hvalkmaar.nl

OUD ALKMAAR

Is een uitgave van

